

Soňa Nezhodová

Arizace židovského majetku v Hustopečích

Hustopeče (německy Auspitz) jsou malým moravským městem (dnes mají cca 6 000 obyvatel), nacházejícím se zhruba 30 km jihovýchodně od Brna. Ve 13. století sem zasáhla německá kolonizace. Tím se Hustopeče v jazykovém, resp. národnostním ohledu staly na staletí hraničním německým městem. Od Hustopečí se v linii severozápad až jih rozevíralo německé pásmo, avšak větší část hustopečského regionu zůstala česká.

Nejstarší doklad o židovském osídlení pochází z roku 1372 – jde o zmínku o Židu Elkanovi z Hustopečí (Jude Elkana aus Auspitz), který si zakoupil dům v Brně.¹ Po vyhnání moravských Židů z královských měst (většinou roku 1454) se Hustopeče nestaly významnějším židovským centrem, za něž v jejich okolí platil např. Podivín či Mikulov, který se v 16. století etabloval na hlavní město moravských Židů.

Hustopeče byly již ve 14. století významným obchodním centrem. Jako trhová ves byly zmiňovány už roku 1323 a díky strategické poloze na Uherské stezce patřily k nejdůležitějším střediskům obchodu s dobyt看em. Proto nezůstávaly stranou zájmu židovských obchodníků, o čemž svědčí označování jedné z městských bran za Židovskou.

Kromě letmých zmínek o židovských majitelích vinic v Hustopečích se zde podle některých pramenů větší komunita nacházela počátkem 17. století, a to díky podpoře knížete Lichtenštejna.² K jejímu vyhnání mělo však dojít hned roku 1651 v důsledku neblahých poválečných poměrů.³

Novodobá židovská obec vznikla v Hustopečích až po roce 1848. Po zrušení patrimoniální správy se Hustopeče staly sídlem mimořádně velkého okresního hejtmanství, pod něž spadalo 96 obcí. Po roce 1868 tvořilo politický okres Hustopeče 77 obcí, které náležely k soudním okresům Hustopeče, Klobouky a Židlochovice. Prvním „oficiálním“ židovským přistěhovalcem byl Jakob Wesselý, který si už v roce 1845 zakoupil dům v Hustopečích – tedy v době, kdy zde ještě Židé nesměli být majiteli realit. Dům mu byl oficiálně připsán až roku 1850.⁴

V provinčních poměrech nebyli Židé zrovna vítáni a antipatie k nim reformami nekončila. O tom svědčí např. rozhodnutí města Hustopečí z 13. 4. 1850, podle něhož se nabyvatelé nových stavebních parcel na Dlouhém Cíli (dnes ul. Herbenova) museli za sebe a své dědice zaručit, že „*na těchto místech postavené domy nebudou nikdy prodány Izraelitům*“. Přes toto opatření se však počet Židů pozvolna zvyšoval. Zatímco v roce 1858 žilo v Hustopečích jen 19 Židů, v roce 1880 jich bylo už 196. Nejvyššího počtu (260) dosáhla židovská komunita v roce 1900, pak došlo opět k pozvolnému poklesu, takže v době nacistického záboru Hustopečí čítala zdejší obec asi 130–150 osob.

Přestože byla židovská komunita poměrně malá, měla značný vliv na dění ve městě. Zatímco v padesátých až sedmdesátých letech 19. století nebyl ještě v zastupitelstvu města žádný Žid, v srpnu 1870 se členem městské výboru stal obchodník Jakob Redlich a zůstal jím minimálně do roku 1908.⁵ Redlich byl v Hustopečích nepřehlédnutelnou osobností. Zasazoval se o to, aby zastupitelstvo Hustopečí schválilo dovedení Severní dráhy císaře

¹ BRETHOLZ, Berthold: Geschichte der Stadt Brünn. Svazek I, Brünn 1908, s. 207, 380.

² Kníže Lichtenštejn měl v té době na svém panství tři židovské obce: v Lednici, v Podivíně a v Břeclavi.

³ SCHÜLLER, Thomas: Geschichte der Stadt Auspitz, Auspitz 1890, s. 7–8 a 39.

⁴ Od roku 1855 patřil tento dům nezletilému Edmundu Wesselému, od roku 1907 Karolíně Wesselé a od roku 1912 Hugonu Wesselému. Viz: Hustopečský kraj, roč. 6 (1929), č. 36, s. 5.

⁵ V té době byl už šest let v městském zastupitelstvu i jeho syn Ludwig (uváděn při volbě v roce 1902 a 1908). Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, kniha 31–36. Resp. Městské muzeum a galerie Hustopeče, fond Archiv města Hustopeče, sign. D, karton 50.

Jakob Redlich, první koncesionář hustopečské lokální dráhy a první předseda zdejší židovské náboženské obce (foto ze soukromého archivu I. Bruegelové)

Ferdinanda (Kaiser Ferdinands Nordbahn) do města⁶ a od jejího uvedení do provozu (1894) byl jejím prvním koncesionářem. Po roce 1884 vybudoval v Hustopečích první parní cihelnu,⁷ byl jedním z kurátorů městské spořitelny (po roce 1873) a patřil k zakladatelům zdejší mateřské školy (1882).

V průmyslových aktivitách byl jeho souputníkem Edmund Wessely, který kolem roku 1880 zřídil druhou hustopečskou továrnu, která zpracovávala lékořici a byla vybavena parním pohonem (Spirituosen- u. Süßholzsaf-Fabrik). V roce 1888 se Wessely stal majitelem velkostatku Horní Bojanovice.

V náboženském ohledu spadali hustopečští Židé pod židovskou obec v Podivíně, avšak usilovali o osamostatnění. V květnu 1880 zprovoznili vlastní synagogu a v roce 1886 i hřbitov.⁸ Úplné nezávislosti bylo dosaženo instalováním vlastního rabína – dr. Isidora Böcka – v prosinci 1897.

Po první světové válce se Hustopeče i přes odpor místních Němců staly součástí Československa. Při prvním sčítání lidu v roce 1921 se drtivá většina hustopečských Židů rozhodla zvolit národnost židovskou. V té době žilo v Hustopečích 1951 Němců, 1255 Čechů a 134 Židů (podle konfese 160 židů). Tím, že se takřka 84% hustopečských Židů (včetně rabína dr. Böcka) přihlásilo k národnosti židovské, byl dalece překročen moravský průměr, který činil 50% Židů podle národnosti.⁹

Pročeskoslovenská orientace zdejších Židů se zintenzívnila nástupem Hitlera k moci: židovské děti navštěvovaly výhradně české školy, takže u mladé generace neexistovaly problémy s ovládním češtiny. Změnu doznala i politická orientace. V roce 1934 (po zákonném zákazu německých nacionalistických stran, tj. DNSAP a DNP) byl s pomocí zastupitelů ze spojených českých stran a ze Židovské strany zvolen v Hustopečích první český starosta – MUDr. František Hošek.

⁶ Tuto dostavbu realizoval hustopečský stavitel Adolf Aschkenes.

⁷ Menší výrobní stavebních hmot měli i další Židé – např. Adolf Aschkenes, Albert Wachsmann, Alfred Krakauer, ...

⁸ SCHÜLLER, c. d., s. 84.

⁹ Sčítací operáty 1921, Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Okresní soud Hustopeče, karton 998 a 999.

Stavbu lokální dráhy Hustopeče-Nordbahn (dnes nádraží Šakvice) a Hustopeče-město realizoval v roce 1894 místní stavitel Adolf Aschkenes (foto ze sbírek Městského muzea a galerie Hustopeče)

Po roce 1935 zde došlo k enormnímu nárůstu přívrženců Henleinovy strany (SdP).¹⁰ Ačkoliv měly Hustopeče v té době početně téměř vyvážený německo-český poměr (při posledním sčítání lidu v roce 1930 zde žilo 1862 Němců a 1715 Čechů), bylo po Mnichovu dodatečně rozhodnuto o připojení města ke Třetí říši. Tím došlo k prudkému obratu a Hustopeče se z okresního města takřka přes noc staly provinčním městečkem. Hustopeče připadly pod landrát Mikulov (Landrat Nikolsburg) a spolu s ním pod župu Dolní Dunaj (Gau Nieder Donau). Město opustilo kolem 1000 osob (především Židé a příslušníci české inteligence a úřednictva).

Co se dělo v těchto dnech a v průběhu války s hustopečskými Židy a jejich majetkem, nám osvětlují archivní prameny, které ovšem jako všude v landrátu Mikulov (v případě Hustopeče našťastí jen částečně) zasáhla řízená likvidace v dubnu 1945. Výjimečným propagandistickým dílem té doby je unikátně zachovaná kronika, resp. její koncept, který v letech 1938–1943 sepsal „baron“ Karl Michael Levetzow.¹¹ Tento bývalý literát a libretista

¹⁰ V roce 1935 získali v Hustopečích henleinovci ve volbách do poslanecké sněmovny 826 hlasů, ostatní německé strany 293 hlasů, v senátních volbách získala SdP 724 hlasů, ostatní strany 301. Skóre ve volbách do okresního zastupitelstva bylo ještě drtivější: SdP získala 829 hlasů, ostatní německé strany jen 219, což znamená, že téměř ¾ odevzdaných německých hlasů získal v Hustopečích Henlein!

¹¹ Karl Michael Levetzow byl šlechtického původu. Narodil se 10. dubna 1871 v Dobromilicích a jeho rodu patřil zámek v Divákách u Hustopečí. Studoval práva, ale v praktickém životě dal přednost literární činnosti. V mládí byl kosmopolitou a dlouhou dobu žil v zahraničí. Za první světové války byl internován na Sardinii a psal údajně protirakouské články, v nichž se vyslovoval pro svobodu rakouských národů. Před druhou světovou válkou a během ní bydlel v Hustopečích (Náměstí 25) a na popud městského tajemníka Richarda Wittingera sepsával válečnou kroniku města. Po osvobození Hustopečí byl zatčen. První výslech byl proveden v kanceláři Bezpečnostní komise NV v Hustopečích dne 19. května 1945, týkal se kroniky města Hustopeče za roky 1938–1943. Další výslechy pokračovaly v červnu v Kounicových kolejích v Brně (Mimořádný lidový soud), dne 12. září 1945 byl z Brna převezen do věznice na Mírově, kde zemřel dne 4. října 1945. Levetzow ve vyšetřovací vazbě litoval svých nacistických, protičeských a protizidovských postojů a odvolával se mj. na hluboké přátelství s Aloisem a Vilémem Mrštíkovými (byl prvním překladatelem Maryši do němčiny), na svou předválečnou uměleckou spolupráci s židovskými autory... Tento obrat přišel ovšem pozdě jak pro něj samotného, tak především pro hustopečské Židy...

oper propůjčil svůj talent k freneticky nenávisné kampani proti všemu českému a hlavně židovskému. Jeho slovník byl typický mícháním faktů, polopravd, invektiv a nacionalistických stereotypů, přičemž hrála důležitou roli kontextualizace židovství a bolševismu. Stejně jako jiní sudetoněmečtí propagandisté karikoval Levezow Československo jako mateřskou loď bolševismu.

Dochované dokumenty a poměrně malý počet osob, kterých se v Hustopečích týkala rasová politika Třetí říše, nám umožňuje získat poměrně přesnou představu o tom, jak probíhala arizace v oblasti tzv. německé jižní Moravy (Deutschsüdmähren), pro niž bylo typické, že se realizovala bez přímé účasti Židů, z nichž většina byla z těchto končin vypuzena krátce po Mnichovu 1938. Uprchlí Židé ze zabraných částí Moravy pak hledali útočiště v okleštěném Československu a zde se jejich osudy (pokud se nezachránili útěkem) kryjí s osudy Židů protektorátních.

A nyní k samotnému průběhu nacistické protižidovské politiky a arizace, které se v Hustopečích koncentrovaly na léta 1938–1939 a které zde proběhly bez významnějších retardujících momentů.

Události, jež předznamenaly zánik hustopečské židovské komunity, se takřka zhmotnily anšlusem Rakouska. Většina zdejších Židů tady měla (především ve Vídni) své příbuzné a známé, od nichž dostávala zprávy o tamních rasistických excesech a divoké arizaci. Jedinou útěchou se zdála být iluze, že v demokratickém Československu k něčemu takovému nemůže dojít a že pro většinu sudetských Němců je na prvním místě národnostní boj s Čechy.

Na 1. května 1938 byl do Hustopečí svolán tábor lidu, který měl manifestovat odhodlání bránit republiku. Henleinovci se rozhodli, že tentýž den uspořádají „mohutné shromáždění Němectva“. Hustopečemi se ten den valily dva proudy, které měly společnou jen vzájemnou nenávisť. Na německé straně se objevily poprvé oficiálně vlajky s hákovým křížem a pozdravy se zdviženou pravicí a zvoláním „heil“. Událost našťásti nepřerostla do otevřených střetů a největším incidentem bylo stržení německé máje, na níž byl umístěn prapor s hákovým křížem.¹² Mohutná prezentace německých mas ovšem znamenala, že poté sebevědomí nacionalisticky smýšlejících Němců nezadržitelně stoupalo a nabylo zcela otevřených forem.

S protičeskými akcemi šel ruku v ruce teror vůči Židům. Ti, kteří byli v minulosti Čechy ostouzeni za to, že mluví německy a koketují s německou kulturou (či se dokonce ztotožňují s německým národem), byli nyní napadáni Němci, že Čechům pomáhali vytvořit samostatný československý stát „zaprodaný zlomyslným zájmům západožidovských čachrářů“ (Levezow). Židé byli osočováni jako viníci dvacetiletého politického pronásledování sudetoněmeckých obyvatel prožidovským vládním režimem v Praze.

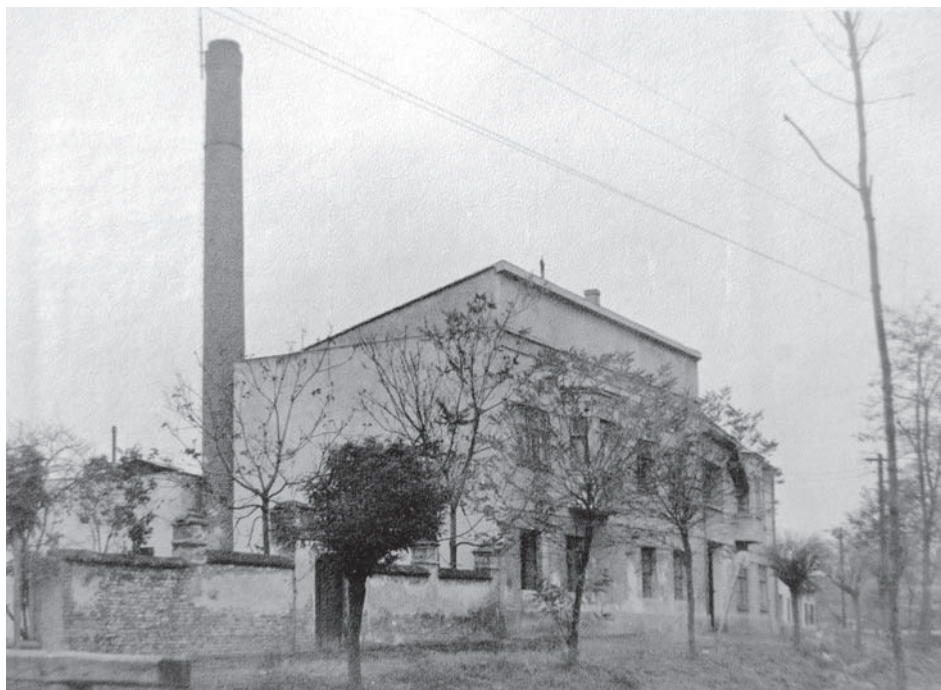
Protičeská a protižidovská propaganda nesla stále trpčí ovoce. Velmi obávanými se staly akce ordnerů – „bílopunčochářů“, kteří po nocích opatrovali české a především židovské budovy hanlivými kresbami a nápisy. K oblíbeným motivům patřila šibenice, Davidova hvězda a nápis JUDE. Stále častěji se pak tyto skupiny objevovaly i ve dne, v houfích procházely Hustopečemi, bubnovaly, zpívaly a vykřikovaly hitlerovská, protičeská a protižidovská hesla typu: „Češi a Židé ven!“¹³

Rozhodující význam pro radikalizaci měla Hitlerova řeč na norimberském sjezdu NSDAP 12. září 1938. Vyostrující se situace vedla některé hustopečské Židy k odchodu z města, kde se cítili stále více izolováni a bez ochrany, do vnitrozemí.

Po vyhlášení záříjové mobilizace utekli přední henleinovci (např. ředitel měšťanské školy Rudolf Ludwig) z obavy před zatčením přes hranici. Mnozí Němci odmítli narukovat a uprchli do lesů (údajně již ilegálně vyzbrojeni). Krátce po uzavření Mnichovské dohody

¹² Vzpomínky Josefa Sedláčka, Městské muzeum a galerie Hustopeče, fond Archiv města Hustopeče, sign. VIII, karton 2.

¹³ Vzpomínky Heleny Belkové-Krylové, Městské muzeum a galerie Hustopeče, fond Archiv města Hustopeče, sign. VII, karton 2.

Továrna Edmunda Wesselého na zpracování lékořice byla postavena v roce 1880
(foto ze sbírek Městského muzea a galerie Hustopeče)

pak za přispění místních nacistů bylo ve Vídni rozhodnuto, že 8. října k Říši případnou i původně nezamýšlené Hustopeče. V noci ze 7. na 8. října proběhlo vyklízení československých úřadů, což se stalo popudem i k odchodu mnohých Čechů a většiny Židů. Mohutnost tohoto „stěhování národů“ umocňovalo stahování československého vojska z Mikulova a od hranic přes Hustopeče na Brno a Hodonín.

Zoufalý úprk Čechů a Židů kontrastoval s vrcholným očekáváním na straně Němců, které měla každou chvíli „osvobodit“ erfurtská rychlá divize: *„Obyvatelstvo proudí ve svátečních šatech na náměstí, aby očekávalo osvoboditele... Ale náměstí je vlajkami ozdobeno jen velmi úsporně, to si teprve teď Hustopečané plně uvědomují, že byli již dávno vypuzeni z nejlepších domů města, neboť tyto domy bez vlajek patří nyní prchajícím Židům, kteří se usadili na místech vylichvařených starousedlíků, náměstí jim patřilo takřka beze zbytku...“* (Levetzow).

K příjezdu erfurtské divize pod vedením nadporučíka Boeheimba¹⁴ došlo v 17,30 hodin. Teror proti zbylým Židům (zcela v duchu vídeňských protizidovských excesů) začal o hodinu později, kdy – podle Levetzowa – *„byli dva zvlášť drzí Židé a dvě další osoby odvedeni na stanici a obdrželi ještě mírný trest – 14denní provinčování v mytí aut a v zametání ulic v Mikulově.“* Prvním zatčeným, za údajné protinacistické provokování, byl Leo Krakauer.¹⁵ V jeho domě (Náměstí č. 35) si krátce nato svou úřadovnu zřídilo gestapo.

¹⁴ Důstojníci erfurtské divize byli ubytováni v soukromí, a to především u hlavních hustopečských funkcionářů – dr. R. Schwacha, dr. O. Jarosche, R. Schrotta, I. Kielmayera, R. Bestera, J. Skorepy, ...

¹⁵ Leo Krakauer se narodil roku 1891 v Mikulově. Žil v Hustopečích, kde měl dům a železářství na Náměstí č. 35. Po svém zatčení byl odvezen do Mikulova, poté až do svého transportu z Brna do Lublinu (AL – 23. 4. 1942) žil v Protektorátu. Holocaust nepřežil.

Hustopečtí nacisté zažívali pocit nezměrného opojení. Starosta dr. Richard Schwach¹⁶ zaslal Adolfu Hitlerovi telegram, v němž se pravilo: „Město Hustopeče děkuje vůdci německého národa za své osvobození od cizího panství.“ Také říšský komisař Konrád Henlein obdržel od Hustopečských telegram: „Město Hustopeče Vám děkuje za Váš úspěšný boj za osvobození vlasti.“ V neděli 23. října 1938 se pak ve farním kostele uskutečnila bohoslužba díkůvzdání.¹⁷

Nastalá praxe ukázala, že na očistění Hustopečí od Židů (Entjudung) a nespolehlivých Čechů nepotřebovali místní nacisté žádné přípravy či školení. Došlo k rabování bývalých českých škol a k rozkrádání v opuštěných bytech. Byly strhávány české nápisy a české obchody a restaurace byly označeny nápisy „Tschechisches Geschäft“. Německé obchody, restaurace a úřadovny byly opatřeny tabulkami: „Hier spricht man nur deutsch“ nebo: „Hier grüsst man nur mit Heil Hitler.“

Po připojení k Třetí říši se město ocitlo pod vojenskou správou, která se snažila zabránit výpadům jakéhokoliv druhu, ale přitom zabavovala český a židovský majetek, hlavně byty a kanceláře, jež pak využívala pro své účely. Došlo k etablování všech říšských nacistických struktur. Ustavilo se SS, NSKK (aby se zajistila bezpečnost města ze strany nepřátel Říše) a SA. Řádným SA-mannem se stal i kronikář Levetzow, který si pochvaloval: „Po několika málo dnech procházejí první oddíly SA ulicemi města, ještě bez zpěvu, ale s amplionem a hesly tohoto typu:

Wer sind bei uns die Frechen?

Die Juden und die Tschechen.

Wir kämpfen für Hof und Haus:

Juden und Tschechen hinaus!“

V noci z 10. na 11. listopadu 1938 byla v Hustopečích pod vedením SA uspořádána Křišťalová noc, vyvolaná říšským pogromem v předchozí noci. Zfanatizovaný dav táhl nočními ulicemi za vyřvávání antisemitských hesel, přičemž rozbíjel okna židovských domů a synagogy.¹⁸ Tím i zde vyústil nátlak nacistů na zbylé Židy, z nichž téměř všichni uprchli z Hustopečí ještě na podzim 1938.

Nelze ovšem konstatovat, že by tato akce získala sympatie všech Němců, ale bezvýhradné akceptování antisemitismu se stalo každodenním jevem. I ti, co dříve netrpěli ve vztahu k Židům předsudky, se stávali obezřetnými. Když se Albert Wachsmann (který později uprchl do Holešova) obrátil na městský úřad Hustopeče s prosbou o povolení vyzvednout nožní protězu své manželky, připsal sdělení, že by mu ji převzal a do Brna odvezl pan Eduard Nowak. Ten byl ovšem toho času úředníkem u finanční pokladny v Hustopečích a nemohl se nechat „rasově“ zdiskreditovat, proto napsal toto prohlášení: „Ich lehne es ab einem Juden Dienste zu erweißen.“ (Odmítám prokazovat služby Židovi.)¹⁹

Odchodem Čechů a Židů se Hustopeče vylidnily takřka přes noc a v bytové otázce se staly hotovým eldorádem. Větší stavby a novostavby byly sice zabaveny „pro stát a stranu“, ale pro privátní strany bylo nájemné velmi příznivé díky zvýšené nabídce volných bytů. Ztrátou okresních institucí se však z Hustopečí obratem stalo venkovské městečko. Po příchodu německé armády byly směrem k novým hranicím okleštěné republiky ihned postaveny stráže a zaujata palebná postavení děl a kulometů. Transformace Hustopečí na

¹⁶ V Hustopečích v období okupace stáli v čele radnice tzv. komisařští starostové. Prvním (do 31. května 1939) byl dr. Richard Schwach, v letech 1939–1940 následoval ředitel německých škol Rudolf Ludwig, v letech 1940–1941 Viktor Henrich, v letech 1941–1943 Antonín Oberleitner, poté do 16. dubna 1945 dipl. ing. Eduard Dworak. Vedle starostů stáli v čele města dva přidělení (Beigeordnete) a deset radních.

¹⁷ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 85.

¹⁸ PESCHINA, Johann: Auspitz. Die deutsche Stadt in Südmähren, Hanau 2001, s. 251.

¹⁹ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 47.

Německá máj vyzdobená na 1. května 1938 nacistickými vlajkami
(foto ze sbírek Městského muzea a galerie Hustopeče)

pohraničář²⁰ podle Levetzowa způsobila, že „Hustopeče s Kurdějovem a Starovicemi působí jako slepé střevo, hranice přetála i železniční trať Vídeň–Brno, i do Brna lze cestovat jen s pasem. Hustopeče proto nemohly zůstat správním centrem a vše je v Mikulově. I Břeclav s výhodnou polohou na trati vzrůstá. Hustopeče se vylidňují, mladí opouštějí hospodářství a vinohradnictví a odcházejí na úřednické posty jinač...“

Nacistické tažení proti Čechům a Židům se začalo příkrě diferencovat: zatímco Češi byli za jistých podmínek akceptovatelní, neměli Židé v podstatě žádnou šanci. Dne 11. října 1938 bylo vyhlášeno, že se v domě Žida Huga Stiassného (č. 28) mají shromáždit všichni bývalí příslušníci čsl. armády. Tyto osoby byly odvezeny do Mikulova k výslechu u tamního gestapa a ještě téhož dne večer navráceny do Hustopečí. V tomtéž domě byli o několik dní později shromážděni téměř všichni zbylí Židé a někteří Češi a společně byli odvezeni do Mikulova. Češi byli vyslýcháni, dokonce i insultováni, pokud měli u sebe cennosti, byly jim tyto zabaveny, všichni se však vrátili nazpět. Občané židovského původu se však již nevrátili.²¹

Evidence, správa a ohodnocování židovského majetku se v Hustopečích začaly realizovat ještě v říjnu 1938 a byly organizovány přes landráta Mikulov. S nacistickou armádou přišel do Mikulova tzv. Gauwirtschaftsberater Birdemeier, který pověřil pozdějšího „Kreiswirtschaftsberater“ okresního vedení NSDAP Julia Grigara soupisem židovského majetku v oblasti landráta.²² Protože všechny písemnosti o této neblahé nacistické činnosti byly v dubnu 1945 v Mikulově spáleny, je jediným historickým pramenem Grigarova výpověď, sepsaná ve vyšetřovací vazbě v Mikulově v roce 1947: „S evidencí židovského majetku jsem započal v listopadu 1938 v Mikulově. Pro tento židovský majetek bylo zvláštní oddělení pod názvem „Gauwirtschaftsberater Aussenstelle Südmähren“ se sídlem ve Znojme. Vedoucími byli dr. Persche a dr. Kainz, kteří měli dohled nad okresem mikulovským. Dr. Persche mi dal ústní pokyny, jak mám při zajišťování a sepisování židovského majetku postupovat. Měl jsem za úkol podchytnout židovské domy, nábytek, svršky, židovské živnostenské podniky, advokátní kanceláře, bankovní domy, bankovní konta a malé zemědělské majetky do výměry půl hektaru. Cenné věci – jako zlato – byly převzaty gestapem. Při zajišťování a sepisování židovského majetku zasáhlo přede mnou značně gestapo, které provedlo mnoho konfiskací a tyto poznačilo v pozemkové knize. Jinak jsem se řídil pokyny, které byly uvedeny v úředním listě pro Niederdonau. Ohledně českého majetku jsem dostal stejné instrukce s doplněním, že v úvahu přichází majetek nespolehlivých Čechů a těch, kteří uprchli. Vypracovaný soupis veškerého židovského majetku byl pak s návrhem buď pro arizaci, nebo pro likvidaci předložen dr. Perschemu, který pak definitivně rozhodl a vystavil na jednotlivé majetky plné moci pro Treuhändery a Abwicklery.“²³ V těchto plných

²⁰ Do Hustopečí bylo v rychlém sledu „dodáno“ 44 pohraničních úředníků aj., k jejichž ubytování byly použity i židovské byty. Bezpečnostní komisař města Otto Seidl byl starostou požádán o vydání kancelářského vybavení pro pohraniční policii, přičemž se mělo jednat o bývalý majetek firmy Eisner, advokáta Lederera a advokáta Vavrouška. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 85.

²¹ Josef Sedláček, poválečný předseda MNV Hustopeče, ve svých pamětech uvádí, že tehdy došlo k odvozu všech zbylých Židů, neměl však pravdu. Zůstali zřejmě ti, kteří nebyli schopni vystěhování. V případě Mikulova došlo ke zrušení židovské komunity bleskově a bezvýhradně, protože si zdejší nacisté dali závazek, že do 27. října 1938 bude Mikulov „judenrein“. Ten den navštívil Mikulov Adolf Hitler a bylo konstatováno, že závazek byl splněn.

²² Julius Grigar (nar. 18. 3. 1890) byl dne 30. 12. 1947 předán americkými vojenskými orgány z jejich okupační zóny v Rakousku bezpečnostním úřadům do Plzně. Byl odsouzen na deset let těžkého žaláře (rozsudek byl vyneseno 2. srpna 1948 mimořádným lidovým soudem ve Znojme). Dne 7. 7. 1955 byl propuštěn z ilavské věznice na základě usnesení generální prokuratury prostřednictvím Červeného kříže do Spolkové republiky Německo. Moravský zemský archiv v Brně, fond C 144 (Mimořádný lidový soud Znojmo), inv. č. 596.

²³ Označení „Treuhänder“ (důvěrník, správce věrné ruky) a „Abwickler“ (likvidátor), která se zavedla v souvislosti s arizací, se v Hustopečích užívala jen výjimečně. Většina osob, která arizaci ve městě realizovala, byla označována jako Kurator, Kommissionsleiter (komisářský vedoucí), Abwesendheitskurator – zkratka AK (správce v nepřítomnosti, kontumační správce).

Příjezd erfurtské rychlé divize 8. října 1938 doprovázelo obrovské nadšení většiny německého obyvatelstva (foto ze sbírek Městského muzea a galerie Hustopeče)

mocích byly současně uvedeny stručné pokyny, jak na svěřených majetcích hospodařit... Tzv. Stillhaltekomisärem²⁴ byl ustanoven Emanuel Schad, řídící učitel v. v.

K vedení židovského majetku po stránce kancelářské jsem měl zřízenou zvláštní místnost, která se jmenovala DIENSTSTELLE DES KREISWIRTSCHAFTSBERATERS DER NSDAP a nalézala se v budově krajského vedení NSDAP. Veškeré kancelářské zařízení a kancelářské potřeby, jakož i provoz kanceláře byly hrazeny z výtěžku židovského majetku... Všechny tyto práce související se zajišťováním a sepisováním židovského a nepřátelského majetku jsem ukončil asi v srpnu 1939. Později byl na to zřízen zvláštní úřad se sídlem ve Vídni, s kterým pak byli Treuhänderi v přímém styku. Já jsem byl pak později přibírán pouze jako poradce.“

Osoby, které v Hustopečích arizaci realizovaly, se rekrutovaly z řad bývalých německých spoluobčanů (v čele se starostou). Svůj post zastávaly na základě odborných a praktických zkušeností ve svěřeném oboru²⁵ a na základě své politické spolehlivosti, příslušnosti k německému národu a árijského původu.

První dochovaná zpráva o manipulaci s židovským majetkem pochází z 11. října 1938 (tedy tři dny po převratu!). Tehdy starosta města vydal nařízení ohledně správy opuštěných budov. Všechny vyprázdňené byty Židů a Čechů měly být zaevidovány a udržovány v obyvatelném stavu. Většina židovských domů měla být zabrána pro účely SS, NSV aj.²⁶ Z další zprávy, pocházející z 14. října 1938, vyplývá, že takřka okamžitě došlo i na zabavování předmětů v židovských domech, protože je v ní konstatováno, že „radioaparát Ludwiga Stiassného je využíván v SS-kasárnách, radioaparát kantora Lewyho využívá četnictvo, rádio Oskara Placzka pohraniční policie, rádio Alfreda Finka, Otto Perschaka a dr. Lederera mělo k dispozici vojenské velení. Ampliön

²⁴ Komisařem pozastavujícím činnost.

²⁵ Např. advokátní kancelář dr. L. Lederera, který v Hustopečích působil jako právník od roku 1932 (Hustopečský kraj, roč. 12 (1933), č. 48, s. 6–7), převzal v lednu 1939 právník dr. Ottokar Jarosch.

²⁶ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 47.

Tiskový vedoucí (Presseleiter) NSDAP a kronikář města Karl Michael Levetzow – na fotografii vlevo (foto ze sbírek MMG Hustopeče)

První obchodní dům v Hustopečích postavil v polovině třicátých let 20. století Siegfried Eisner (foto ze sbírek MMG Hustopeče)

Alberta Wachsmanna se nacházel v SS-kasárnách, zatímco psací stroj dr. Lederera byl využíván v budově správní kanceláře...“ Jakým způsobem byly předměty získány, se neuvádí. Dochovala se ovšem zpráva o evidenci zemědělského statku Hermanna Stiasného, v níž komisařský vedoucí Viktor Jarosch konstatuje, že „*sklad pytlů s obilím musel být otevřen šperhákem, protože nebyl dostupný klíč*“.

Protože židovské nemovitosti přebíraly nacistické organizace, lze předpokládat, že to samo o sobě tvořilo jakýsi kontrolní mechanismus²⁷ proti eventuálním krádežím ze strany civilního obyvatelstva. Ve stejné době došlo k přebírání českých škol (měšťanské, obecné a mateřské školy a českého reálného gymnázia), které byly v Hustopečích po převratu zrušeny. V tomto případě došlo k bezuzdému rabování, protože ředitel Rudolf Ludwig byl nucen konstatovat, že „*vybavení škol bylo z větší části vykradeno*“. Ludwig žádal, aby „*všechny odvezené inventáře (lavice, hračky, šicí stroje, nádobí, učební pomůcky...) byly okamžitě, a tím beztestně vráceny odpovídajícím ústavům, jinak hrozí domácí prohlídky a tresty...*“²⁸

Už 21. října 1938 starosta města oznamoval, že na židovské provozy, „*kteří jsou většinou opuštěné*“, dosadil komisařské vedoucí, a to na zemědělské (celkem osm), živnostenské a obchodní (celkem dvanáct).²⁹

V případě arizace židovských obchodů bylo prvním krokem komisařského vedoucího provedení inventury. Byl pořízen seznam zajištěného movitého majetku, vedoucí následně

²⁷ Jak vyplývá např. z korespondence ohledně domu, skladu a pozemků Nathana Wassermanna z listopadu 1940, v té době spravovali opuštěné domy správčové v nepřítomnosti (Abwesenheitskuratoren) a sklady či obchody komisařsky stanovení obchodní kurátoři, kteří tyto provozy mohli prodávat. Tamtéž.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Seznam komisařských vedoucích poslal (č. j. 3867) téhož dne šéfovi civilní správy ve Znojmě a okresnímu vedení SdP v Hustopečích. Podle nařízení z 3. 12. 1938 odpovídal za „odžidovštění“ zemský hejtman. Tamtéž.

zpeněžil sepsaný majetek a získané prostředky měl uložit na vázaný vklad v hustopečské spořitelně (Sparkassa). Z těchto prostředků byly uspokojeny pohledávky věřitelů a byla vyplacena odměna komisařskému vedoucímu za provedení úkon.

Už 4. listopadu 1938 měli všichni pověřenci svěřený majetek zinventarizovaný a navržený buď k arizaci, nebo k likvidaci.

Přibližně ve stejné době (konec října/začátek listopadu 1938) byl realizován i převod židovských nemovitostí. Dochovala se jednotlivá oznámení komisaře mikulovského gestapa (Geheime Staatspolizei – Gruppe Nikolsburg) „o konfiskaci majetku nepřátelského národu a státu“.³⁰ Tyto procedury jsou zachyceny i v příslušné pozemkové knize Hustopečí, kde jsou z počátku listopadu 1938 u jednotlivých židovských domů vpisy o tom, že „státní policie zabavila dům“.

Okresní hejtmanství v Mikulově 8. listopadu 1938 nařídilo starostovskému úřadu v Hustopečích ustavit bytové referáty, jejichž úkolem bylo nabídnout opuštěné byty k pronajmutí: „*Pokud jsou tyto prázdné, nejsou žádné problémy, pokud byl zanechán i inventář, vyhotovit soupis.³¹ Nábytek se nechá zapečetit buď u špeditéra, nebo v jedné z místností bytu na náklady uprchlíka, aby se byty mohly nabídnout trhu s byty.*“

V této souvislosti bylo poukazováno na to, že tento majetek nemůže být konfiskován bezvýhradně: „*To znamená, že domy a byty, v nichž jsou služebny a úřadovny strany a státu, nepřecházejí automaticky do majetku těchto služeben. Musí se počítat s tím, že tyto domy, prostory a zařízení mohou být získány koupí nebo pronájmem.*“³²

Nejlépeší domy (především vily) byly vyhrazeny k používání armádě, přičemž nejluxusněji žilo vojenské velení, poté důstojníci a poddůstojníci. V těchto případech působili jako AK (Abwesendheitskuratoren = správci v nepřítomnosti) přední hustopečští funkcionáři,³³ a to SA Sturmbannführer Peter Mosch, politický vedoucí Ferdinand Wlczek a SS Sturmführer Willfried Dollansky.³⁴

Co se týkalo vlastnictví bývalých židovských nemovitostí, nastalo až do roku 1944 jisté právní vakuum, a poté bylo vlastnické právo většiny domů na základě usnesení z 13. března 1944 připsáno na „Auswanderungsfond“ pro Čechy a Moravu v Praze.

V případě synagogy bylo 22. 10. 1938 vlastnické právo zapsáno na Aufbaufond-Vermögensverwaltung GmbH Vídeň, pobočka Liberec. Na základě ujednání z 28. 12. 1938 bylo vlastnické právo zapsáno podle nařízení k tomu příslušného komisaře (tzv. Stillhaltekommissar) na obec Hustopeče. Pak nastaly tahanice mezi městem a Aufbaufondem, protože město nebylo ochotno zaplatit požadované odstupné. Celá transakce se protáhla až do dubna 1941, kdy došlo k faktickému převedení synagogy na město.³⁵

Podobně se postupovalo i u židovského hřbitova. Na základě nařízení pro sudetoněmecké oblasti z 22. 10. 1938 bylo vlastnictví hřbitova nejprve zapsáno na Aufbaufonds-

³⁰ Pozemková kniha (Grundbuch) města Hustopeče I, Katastrální úřad pro Jihomoravský kraj, Katastrální pracoviště Hustopeče.

³¹ V otázce inventáře panovala jistá „velkorysost“, majitel se o něj mohl přihlásit na okresním hejtmanství v Mikulově. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 47.

³² Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 86.

³³ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 85.

³⁴ W. Dollansky figuruje i jako správce nemovitostí po Edmundu Czuczukovi, Gisele Abelesové, Ludwigu a Helene Stiassných a Hugovi Stiassném. Z dalších správců nemovitostí jsou jmenováni Eduard Neugebauer (dříve Berta Aschkenesová, dům Knöpfungmayerových, Rosa Knöpfungmayerová), Karl Biedermann (dříve Sigmund Rosenzweig, Alfred Krakauer, Otto Perschak, Siegfried Eisner, Isidor Böck, Julius Aschkenes, Therese Eisnerová, Elizabeth Placzková, Anna Fischerová, Irene a Hermine Wachsmannovy, Františka Fischhofová). Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 89.

³⁵ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 71.

-Vermögensverwaltungs-Gesellschaft Wien, ale o rok později (31. 10. 1939) přešlo na město Hustopeče.³⁶

V lednu 1939 bylo v Hustopečích vyubnováno „nařízení o hlášení majetku Židů v sudetoněmeckých oblastech“, které určovalo, že dotyčné osoby nahlásí svůj majetek do 31. ledna 1939 podle stavu z 1. prosince 1938. Podat hlášení měli všichni Židé bez ohledu na svou státní příslušnost, pokud měli své bydliště nebo se zdržovali v sudetoněmeckých oblastech. Majetkové formuláře byly k dispozici u landráta v Mikulově. Protože v Hustopečích už žádní Židé (až na 5–6 výjimek) nebyli, musel toto hlášení obstarat sám starosta. Požádal landráta o 45 formulářů k evidenci židovského majetku, protože „v Hustopečích existuje asi 10 obchodů, 28 domů s polnostmi a 7 zemědělských provozů“. Landrát měl formuláře zaslat okamžitě, aby je starosta mohl co nejdříve předat příslušným správcům v nepřítomnosti.

Činnosti těchto správců si starosta zřejmě velmi vážil a pokládal ji za sebeobětování, protože 25. ledna 1939 se kvůli nim obrátil na Župní hospodářský úřad ve Znojmě: „S ohledem na to, že z Hustopečí téměř všichni Židé utekli a i většina Čechů se odstěhovala, bylo nutné na jejich domy (asi 90 opuštěných domů) soudně dosadit správce v nepřítomnosti. Tato činnost přináší správcům mnoho práce, často celodenní. Podle úředního soudu může být správcům poskytnuta odměna ve výši 8%. To je ale nízká odměna, sotva 40–50 RM měsíčně. Může se stát, že za tento plat nebudou moci správci vykonávat správu domů, čímž vzniknou škody jak pro privátní, tak pro národní hospodářství...“

Stejně porozumění měl starosta pro komisařské vedoucí zemědělských provozů. V únoru 1939 informoval Znovuosídlovací společnost (Wiederansiedlungsgesellschaft in Ober-Waltersdorf, Baden bei Wien), že hned po převratu nasadil na opuštěné židovské zemědělské statky komisařské vedoucí, aby zabránili škodám a zajistili pokračování provozu. Komisařští správci prováděli tuto službu bezplatně, nikdo je dosud neodměnil, proto starosta se svolením Ortsgruppenleiters NSDAP, s jehož souhlasem také došlo k nasazení komisařských vedoucích, navrhoval výplatu odměn. Vedoucí A. Hudeczka (dříve provoz H. Berisch), K. Neugebauer (A. Czuczka), O. Kern (A. Benedikt) měli obdržet 200 říšských marek, S. Komeier (O. Landesmann) 180 marek, K. Langer (S. Fink) 160 marek a H. Langer (Hermann a Hugo Stiassni) 150 marek.³⁷

I po odchodu Židů z Hustopečí a převzetí jejich nemovitého majetku se dbalo na pořádek ohledně nejruznějších židovských dluhů, které byly pochopitelně vymáhány.³⁸ Pokud si někdo chtěl dodatečně odvézt nějaký movitý majetek, musel podat žádost, v níž podrobně popsal, co by to mělo být a kdo by převoz měl uskutečnit.³⁹ Takový žadatel nesměl mít žádné pohledávky a nesměl žádat o odvoz peněz v hotovosti, cených papírů a předmětů starožitné hodnoty. Majitelé zemědělských usedlostí nesměli žádat nástroje, zemědělské stroje či užitková zvířata, živnostníci nesměli dostat náradí a zařízení provozoven.⁴⁰ Podle ujednání mezi německou a československou vládou ze dne 23. listopadu 1938 se mohlo vracet jen opuštěné bytové zařízení a předměty osobní potřeby.

Dochovaly se různé dokumenty těchto procedur. Například na žádost Artura Czuczky z února 1939, aby mu byly vydány osobní předměty a zemědělské nástroje, odpověděl

³⁶ Na základě Aufsendungserklärung ze dne 28. prosince 1940 a nařízení Stillhaltekommissars für Organisationen ze dne 28. 12. 1940 bylo vlastnické právo nemovitosti zapsáno na obec Hustopeče. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Okresní národní výbor Hustopeče, protokol č. 96.

³⁷ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 47.

³⁸ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 102.

³⁹ Při svém odchodu z Hustopečí a stěhování do provizorních prostor u příbuzných, přátel apod. si Židé s sebou brali jen nejn nutnější věci. Rabínova žena – Emma Böcková – uvádí, že si s sebou odvezli jen teplé prádlo, šaty, nějaké potraviny a povlečení na dvě postele...

⁴⁰ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 86.

Obchodní dům Siegfrieda Eisnera s novým arijským provozovatelem Ottou Pechou
(foto ze sbírek Městského muzea a galerie Hustopeče)

starosta, že tomu lze vyhovět jen částečně, šaty a prádlo mohou být vydány, ale žádné zemědělské stroje: „*Zemědělství tohoto Žida je dost rozsáhlé, je pod komisařskou správou a tyto nástroje jsou bezpodmínečně nutné k vedení hospodářství...*“

S těmito žádostmi Židů byla seznamována široká veřejnost, dochovala se např. „*bubnovací vyhláška*“ (Trommelzettel), že „*Židovka Anna Fischer, dřívější majitelka obchodu s módním zbožím, chce vyvézt svůj nábytek a osobní užitkové předměty. Pokud má někdo vůči ní pohledávky, ať je písemně podá u starostovského úřadu do 2. 3. 1939.*“⁴¹

S ohledem na tyto procedury je logické, že byly vymáhány i dluhy, které měli Židé před říjnem 1938 u svých lékařů, stomatologů, v obchodech, ... Téměř pitoreskní nádech mělo vymáhání dluhů mezi komisařskými správci navzájem. Tak bylo v březnu 1939 konstatováno, že „*obchodu Siegfried Eisner dluží tito Židé: Hermann Basch, Landesmann, Lederer/Fischhof, Otto Perschak, Abeles...*“⁴² Komisařský vedoucí firmy Siegfried Eisner – Ferdinand Czerny – zase požadoval od komisařského vedoucího firmy Lederer/Fischhof zaplacení dluhu ve výši 29 korun (3,48 RM)...

Absurdity nebraly konce. Deutsche Ansiedlungsgesellschaft (Německá osídlovací společnost), filiálka Hustopeče, která mj. spravovala hospodářství Sigismunda Finka, konstatovala, že toto hospodářství ztratilo „*v době české mobilizace*“ dva koně a nedostalo

⁴¹ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 88.

⁴² Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 86.

Hustopečská synagoga byla za okupace přeměněna na dům Technické nouzové pomoci (TN-Haus) (foto ze soukromého archivu Ing. arch. J. Klenovského)

je zpět: „Koně nebyli starší 10 let. Dnešní cena činí asi 3 000,- RM. Protože Osídlovací společnost dosud nedostala náhradní koně, žádá o 2 náhradní koně z Protektorátu Čechy a Morava!”⁴³

Krátce po odchodu Židů nebyl jen systematicky vykrádán jejich majetek, ale byly odvezeny i písemné doklady jejich existence – matriky. Landrát 9. února 1939 oznámil starostovi Hustopečí, že „z pověření zemského hejtmanství Niederdonau ve Vídni (z 10. ledna 1939) musí zajistit a odeslat židovské matriky. Dále je třeba zajistit památkové cennosti rozpuštěných ŽNO. Starostovi je zapovězeno konat samostatné akce v židovské otázce! Vše, co se týká židovské otázky, musí se písemně předložit a vyčkat rozhodnutí nadřízených úřadů.”⁴⁴ I když se židovská obec Podivín (která se stala nástupkyní hustopečské obce) ohradila proti odvozu matrik z Hustopečí, byl tento příkaz vyřízen velmi rychle. Zachovala se odpověď hustopečského úřadu (z dubna 1940) na otázku ohledně rajonizace židovských matrik, v níž se píše, že židovské matriky jsou už od dubna 1939⁴⁵

⁴³ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 88.

⁴⁴ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 86.

⁴⁵ Rosalii Knöpfmacherové (Videň 2, Schiffamtg. 20/6), která potřebovala od hlavního úřadu (Hauptamt) Hustopečí opis rodného listu svého syna Viktora Knöpfmachera (nar. 1893 v Hustopečích), bylo odpovězeno, že opis nemůže být vystaven, protože „matriky ŽNO Hustopeče byly odvezeny na základě pověření landráta Mikulov v únoru 1939...” Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 71.

„v úschově“ na landrátu v Mikulově. Tazatel se měl obrátit na bývalého hustopečského rabína dr. Isidora Böcka.⁴⁶

V roce 1939 měly až na několik výjimek Hustopeče židovskou otázku „vyřešenu“. Další procedury spočívaly v neustálé aktualizaci soupisu židovského majetku a jeho momentálních správců a uživatelů.

V květnu 1939 informoval starosta mikulovský landrát o židovské otázce uspokojivým způsobem: „*Po převratu již v našem městě židovská obec neexistuje a nevykonává tedy žádnou funkci. Majetkem obce je dřívější modlitebna č. 119, která je v předním traktu prázdná a v dvorním je obsazena bydlícími partajemi. Budova je ve správě soudně stanoveného správce v nepřítomnosti (AK)... V Hustopečích žijí ještě 4 Židé. Jsou to převážně nemocní a téměř 70letí lidé. Návrh začlenit je do jiné židovské obce nebyl dosud učiněn. Méně hodnotné náboženské předměty byly převzaty rabinátem v Podivíně v Protektorátu.*“⁴⁷

Poslední zmínka o Židech fyzicky přítomných ve městě pochází z května 1940, kdy hlavní úřad Hustopeče sestavil tento seznam „Židů bydlících v Hustopečích“:

1. Hilde – Hildegard Seidelová (německá státní příslušnice), narozena 8. 12. 1896 Pouzdřany, Farní ul. 15, Hustopeče,
2. její nemanželský syn Herbert Karpelis (německý státní příslušník⁴⁸), narozen 10. 2. 1932 v Děčíně, žák,
3. Siegfried Goldmann, protektorátní příslušník,
4. Ernestine Goldmannová, protektorátní příslušnice,
5. Johanna Hirsch-Redlichová (narozena 26. 1. 1878 v Třebíči, Horní Panská 1, vdova po obchodníkovi),
6. Franziska Hirsch-Redlichová (narozena 7. 3. 1861 v Hustopečích, Horní Panská 1).⁴⁹

Počátkem dubna 1940 přišlo oznámení zemského hejtmána v Nieder Donau, že „*v důsledku vycestování Židů z Východní marky (Ostmark) nejsou dosud nezrušené ŽNO ve stavu se spravovat podle zákona nebo podle statutů a nemohou se ani právně zastupovat navenek, proto se tyto obce ruší s účinností od 15. 4. 1940*“. Na toto sdělení reagoval hustopečský hlavní úřad oznámením, že „*zdejší židovská náboženská obec se rozpustila hned po převratu pro nedostatek členů a t. č. jediný muž-Žid Siegfried Goldmann má jako nefunkcionář bývalé ŽNO jen chabé informace...*“.

Zástupkyní všech zrušených obcí ve Východní marce se stala vídeňská židovská obec, v září 1943 však přišla z mikulovského landrátu zpráva, že „*židovské náboženské obci ve Vídni byl se zpětnou platností od 31. 10. 1942 odňat státní souhlas*“⁵⁰, čímž byla zrušena poslední instance.

⁴⁶ Všechny služebny gestapa v pohraničí věnovaly v letech 1938–1939 pozornost zajištění židovských matrik. V roce 1942 nařídil Úřad říšského protektora odevzdat všechny originály židovských matrik tzv. „Zentralamt zur Regelung der Judenfrage“. V dubnu 1945 byly na příkaz gestapa originály židovských matrik převáženy do papírny KUBIK v Bubenči a zde zničeny. Hustopečské židovské matriky byly v průběhu války zničeny, zachovalo se jen torzo, a to matriky narození pro roky 1934, 1936–1937, matriky sňatků 1927, 1932, matriky úmrtí 1926–1927, 1929, 1930–1931, 1933, 1936–1937, které jsou dnes uloženy v Národním archivu v Praze.

⁴⁷ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 86.

⁴⁸ Podle Smlouvy o státní příslušnosti a smlouvy o opci z 20. 11. 1938 byl v případě Hustopečiči prohlášen za německého říšského příslušníka ten, kdo se narodil v Hustopečích před rokem 1910 a 10. 10. 1938 bydlel v Hustopečích a později neoptoval pro Československo. Kdo optoval pro Československo, byl protektorátní příslušník. Finanční úřad Mikulov vedl i kategorii Židů „bez státní příslušnosti“ (staatenlos), kteří měli 1. 12. 1938 svůj stálý pobyt v Hustopečích. Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 86 a 106.

⁴⁹ Další osudy těchto osob nejsou známy. Zajímavé je, že hustopečští úředníci opět opomněli zanést k sepisovaným osobám dodatečné jméno Israel a Sara, ačkoliv jim to bylo nadřizenými orgány vehementně vtuloukáno do hlavy. Tamtéž.

⁵⁰ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 97.

Bytová otázka z počátku okupace se začala měnit, v červenci 1940 bylo konstatováno, že židovská obydlí jsou už většinou obsazena, a to privátními osobami, obchodníky a uskupeními strany (NSDAP). Židovský templ byl přeměněn na dům Technické nouzové pomoci (TN-Haus). Bylo s povděkem kvitováno, že kontumační správcové berou při určování nájemného ohled na početné rodiny. Správcové úzce spolupracovali se starostou a optimální výši nájemného stanovovali po dohodě s ním. Starosta měl k těmto účelům zřízenou zvláštní poradní komisi, která dbala na to, aby nájemné odpovídalo místním poměrům.⁵¹

V roce 1940 se vylidněné Hustopeče začaly opět zaplňovat. Nejdříve přibývali francouzští zajatci, a protože v důsledku povolání velkého počtu vojáků vznikl povážlivý nedostatek pracovních sil o žních, došlo k nasazení těchto zajatců, ale jak podotýká kronikář Levetzow „*vyjma Židů a barevných, pouze árijsců!*“. Po nich přišli Němci přesídlení z Besarábie. Další přistěhovalecké a uprchlické vlny (v roce 1941 následovali Němci z Bulharska, v roce 1943 evakuovaní Vídeňané, v roce 1944 uprchlíci z východu, dělníci z Ukrajiny, Polska, Běloruska, Slovenska, ... nasazovaní většinou na zemědělské práce u sedláků a u Německé osídlovací společnosti) a zřízení dvou SS-lazaretů způsobily v letech 1943–1945 bytové kolaps. Privátní byty byly beznadějně obsazené už v roce 1943, takže uprchlíkům mohly být poskytnuty jen hromadné ubytovny (bývalý okresní úřad, stará reálka, bývalá česká obecní škola, ...) bez dostatečného hygienického zařízení, takže se zde šířily nemoci, včetně tyfu.⁵²

Od roku 1938 až do konce války nedošlo v Hustopečích k žádné nové výstavbě, město nemělo kanalizaci ani vodovod. Utápělo se v dlužích, protože „navrátilci“ z Besarábie a Bulharska sice doplnili chybějící počet obyvatel, ale neplatili daně. Navíc byli neúnosnou zátěží i v otázce obživy a zásobování uhlím.

Jestliže si hustopečští Němci na začátku okupace slibovali, že Říše ocení jejich předchozí loajalitu, bylo jejich očekávání hořce zklamáno. Ztrátou úřadů, hospodářského zázemí (z bývalých 67 obcí okresu Hustopeče se po zaboru 59 z nich ocitlo v Protektorátu), nájmu z bytů, kanceláří a trhů přicházely Hustopeče ročně o 300 000 RM. Nebyl realizován ani slib, že v Hustopečích vznikne vojenské stanoviště, takže z bývalé prestiže zbyly jen narůstající dluhy...⁵³

I když s těmito regionálními poměry byli místní nacisté krajně nespokojeni a dávali to otevřeně najevo, nemělo to zásadní vliv na jejich bezvýhradnou podporu Hitlera. Napadení Sovětského svazu bylo podle kronikáře Levetzowa nutnou obětí, aby „*německý národ a tisíciletá kultura Evropy byly zachráněny před opičí agresí polozvířat*“. Protože v prosinci 1941 vstoupily do války proti Německu i USA, bylo konstatováno, že „*anglosaští a američtí zrádci se podřídili příkazu Židů a bojují kvůli krvavým choutkám této zvrhlé*

Jednou z obětí holocaustu se stala i mladá profesorka hustopečského státního reálného gymnázia Edita Openheimerová-Gerádová (*1910). Po odchodu z Hustopeče učila na židovském gymnáziu v Brně. Dne 28. 1. 1942 byla deportována z Brna do Terezína, 27. 4. následoval transport z Terezína do Izbici. (foto z archivu gymnázia T. G. Masaryka v Hustopečích)

⁵¹ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 96.

⁵² Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 92.

⁵³ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Městský národní výbor Hustopeče, karton 85.

rasy“. Židé měli na konci světové války navždy zmizet z povrchu zemského, čímž mělo být dosaženo stálého míru a měla být opět vybudována a trvale zajištěna árijská civilizace a kultura.

Zatímco Levetzow takto snil v Hustopečích, které tou dobou byly už zcela „judenrein“,⁵⁴ o likvidaci Židů, nadešel čas její skutečné realizace. Dne 31. října 1941 odjela jedním z prvních transportů z Prahy na východ (do Lodže) i Edith Ledererová (narozena v roce 1920 v Hustopečích). Byla první z hustopečských Židů, která nastoupila cestu do koncentračního tábora. Zahynula 28. listopadu 1943.⁵⁵

Za truchlohru můžeme pak v tomto kontextu označit snahu mikulovského landrátu udržovat už dávno vyčpělé předpisy stůj co stůj. V červnu 1944 se landrát obrátil na starostu Hustopečí s dotazem, který se týkal židovské nemovitosti č. 28, v níž do října 1938 žili manželé Hugo a Paula Stiassní. Starosta měl zjistit, pokud se „tito Židé rádně nepřihlásí“, kdy se narodili, kde měli domovskou příslušnost do 10. 10. 1938 a kde v současnosti pobývají.⁵⁶ Na landrátu očividně zapoměli, že židovské matriky, z nichž by se dala zjistit data narození, jim byly z Hustopečí zaslány už počátkem roku 1939. V roce 1944 však matriky nebyly ani v Mikulově, protože už v roce 1942 byly zaslány Centrálnímu úřadu (Zentralamt zur Regelung der Judenfrage), aby na konci války došlo k jejich zničení. Nejinak se vedlo manželům Stiassným. Hugo, Paula a jejich tehdy třináctiletý syn Paul byli už 16. listopadu 1941 transportováni (transport F) z Brna do Minsku, kde krátce nato zemřeli.⁵⁷

Co tedy oficiální představitelé i obyčejní občané landrátu Mikulov věděli o osudech bývalých židovských spoluobčanů? Jistě netušili, že většina Židů skončí v plynu, ale byli minimálně svědky toho, jak byli Židé v říjnu a listopadu 1938 zbaveni všech práv a donuceni k odchodu, byli svědky Křišťálové noci; arizaci židovského majetku spoluorganizoval místní úřad v čele se starostou, přičemž město do majetku získalo židovskou modlitebnu a hřbitov... Provedení těchto aktů zvučelo bez sebemenšího selhání by se nikdy nepodařilo, kdyby se nenašli ochotní spolupracovníci, resp. spolupachatelé a lhostejní diváci.

Většina hustopečských Němců vycházela ze správného předpokladu, že se Židé už nikdy nevrátí, přičemž si málokdo uvědomil, že vypuzení Židů a zabavení jejich majetku nastolily nebezpečný precedens. Obdobných procedur mohlo být využito po osvobození v roce 1945, když se řešila „německá otázka“.

Po druhé světové válce se do Hustopečí vrátila hrstka přeživších Židů, a to většinou jen nakrátko kvůli vyřízení úředních a majetkových záležitostí.⁵⁸ Natrvalo zde zůstal jen Oskar Plaček s manželkou Rudolfinou a synem Aloisem. Od osmdesátých let 20. století již v Hustopečích nežije žádný z původních hustopečských Židů.

⁵⁴ Až v říjnu 1944 se v Hustopečích objevují Židé. Byli to vězni Tábora nucených prací pro maďarské Židy v Rakousku (Zwangsarbeitslager für ungarische Juden in Österreich), kteří sem byli posláni ze Strashofu an der Wien zřejmě v několika vlnách. Byli umístěni do areálu cihelny Hanse Wagnera na okraji Hustopečí. Ženy a děti pracovaly na poli a muži vykládali z odstavených vagonů válečnou kořist (hlavně trosky letadel). Tábor byl zrušen před příchodem fronty v dubnu 1945. NEDBÁLEK, František: Nacistické věznice, káznice a tábory na území jižní Moravy, Jižní Morava, roč. 35 (1999), s. 201–212.

⁵⁵ Tereziňská pamětní kniha. Díl 1 (ed. Miroslav Kárný a kol.), Praha 1995, s. 122.

⁵⁶ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Archiv města Hustopeče, karton 99 a 111.

⁵⁷ Tereziňská pamětní kniha, c. d., s. 149.

⁵⁸ Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond Okresní národní výbor Hustopeče, karton 103.

Soňa Nezhodová

Aryanization of Jewish property in Landrat Nikolsburg – Gau Nieder Donau demonstrated on the example of Hustopeče

Hustopeče (Auspitz) are a small town of 6000 inhabitants some 30 km southeast of Brno. It was a subject to German colonization in the 13th century and thus it became linguistically and nationally a German border town. The region west of it was predominantly German, however the most of the Hustopeče region was Czech.

The oldest mention of Jewish inhabitants is from the year 1372. It is a mention of Jew Elkana from Hustopeče (Jude Elkana aus Auspitz), who bought a house in Brno. When the Moravian Jews were expelled from the royal towns (mostly in 1454) it was nearby Mikulov and Podivín that became the most important Jewish centres, not Hustopeče.

Modern Jewish community here was created in 1848. While there were only 19 Jews in Hustopeče in 1858, in 1880 it was 196. Its peak of 260 it reached in 1900 and the number was decreasing since then, so in the time of nazi occupation the community numbered 130–150.

The Hustopeče community belonged to the Podivín Qahal, but they were striving to become independent and became so by coming of dr. Isidor Böck. Though the local Germans resisted it. Hustopeče after the WW1 became a part of Czechoslovakia. In the first census of 1921 the overwhelming majority of Hustopeče Jews decided to assign to the Jewish nationality. Then there were 1951 Germans, 1255 Czechs and 134 Jews there. 84 % Hustopeče Jews claiming their Jewish nationality is well above Moravian average, which was 50 %.

In 1935 there was a massive growth in number of supporters of the Heinlein's party (SdP). Though the number of Hustopeče Czechs and Germans was about equal in the aftermath of the Munich Agreement the town became a part of the Third Reich in the Landrat Nikolsburg in the Gau Nieder Donau. Overnight it ceased to be seat of the district (okresní město) and became a provincial town and over 1000 people left Hustopeče (mainly Jews and Czech intelligentsia and civil servants.)

Preserved documents and the small number of people subject to the race policy of the Third Reich, allow us to get a relatively precise idea of the course of the process of aryanization in the region of German southern Moravia (Deutschsüdmähren) which was typically carried through without a direct participation of the Jews.

The town was occupied by the German army on 8th October 1938. The registering and evaluating of the Jewish property took place already in October, while in the Reich the procedure of aryanization was done gradually over the years, here it was done within months and it was organized by district authorities (Landrat Nikolsburg) and a special division in Znojmo (Gauwirtschaftsberater Aussenstelle Südmähren). The people that performed the aryanization were German fellow citizens of Hustopeče. They had to be experts and experienced in the field, politically reliable, of German nationality and of Aryan origin. They were designated as *Kurator*, *Kommisjonsleiter* or *Abwesendheitskurator* (abbreviated AK – Administrator in absence).

The first orders to register the Jewish property are documented to 11th October 1938 (three days after the takeover). Ten days later the mayor appointed commissioners (*Kommisjonsleiteren*) to agricultural, entrepreneurial and business establishments.

The first step of the commissioner was to make an inventory check, a list of movable assets was made, the goods were sold and the profit deposited in a bank. These funds were used to pay creditors and a fee to the commissioner. All the commissioners had the inventory finished and the property suggested either for aryanization, or liquidation.

About the same time also the transfer of Jewish real-estate took place. The confiscation was done by Mikulov gestapo (Geheime Staatspolizei - Gruppe Nikolsburg). The best houses were reserved for the army. In these cases it were the foremost Hustopeče officials who acted as the AKs (Administrators in absence).

There was a certain legal vacuum concerning the ownership of the Jewish real-estate until 1944 when, based on a decree from 13th march 1944, the ownership was transferred to „Auswanderungsfond“ in Prague.

Shortly after the departure of the Jews their property was being systematically embezzled and at the beginning of January 1939 also the written documents of their existence - the registers of births - were taken away to Mikulov. The details of their destiny are not is known, but most were destroyed during the war and only a torso remains today in the National Archives in Prague.

The last mention of Jews physically present in the town comes from May 1940, when six remaining persons, mostly sick and old, were registered here. Nothing is known about their further destiny.

After the WW2 only a handfull of the surviving Jew have returned to Hustopeče, mostly to arrange their administrative and ownership affairs (with all of them there was an attempt to confiscate their property in 1945!). The only family who stayed to live here were Oskar and Rudolfina Plaček with their son Alois. There has been no-one of Jewish faith living in Hustopeče since 1980s.